

РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

УДК 348.84.038.5 (477)

DOI <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.4.1>

Алексєнко Олена Володимирівна,

аспірантка

Київського столичного університету імені Бориса Грінченка

orcid.org/0009-0003-2941-7811

o.alekseienko.asp@kubg.edu.ua

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЦЕРКВИ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ УКРАЇНСЬКОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ

Стаття присвячена аналізу ролі національної церкви в українському суспільстві, зокрема її впливу на процеси націєтворення та державотворення. У сучасному українському контексті релігія виступає важливим елементом формування національної ідентичності, що є особливо актуальним під час соціально-політичних трансформацій і періодів кризи державних інституцій. Дослідження зосереджується на діяльності Православної церкви України (ПЦУ) і Української греко-католицької церкви (УГКЦ), які сприяють зміцненню громадської довіри та соціальної стабільності. Ці релігійні інститути надають українцям відчуття єдності та підтримки в умовах політичної нестабільності, відіграють роль стабільного морального авторитету.

У роботі використано комплексний підхід, що охоплює історичний аналіз, соціологічні дослідження та контент-аналіз, для розкриття еволюції сприйняття релігії в українському суспільстві. Після здобуття незалежності в 1991 році церква посіла важливе місце серед суспільних інститутів, оскільки через слабкість державних структур вона стала джерелом моральної підтримки, символом національної єдності та надійною опорою в часи криз. Соціологічні опитування показують високий рівень довіри українців до релігійних інституцій, який залишається стабільно високим уже понад два десятиліття, тоді як довіра до політико-правових структур постійно знижується.

У дослідженні також порушено питання про можливість використання релігійного чинника в державній політиці. Релігія здатна консолідувати суспільство навколо спільних цінностей, проте її застосування з політичною метою потребує обережного підходу, оскільки конфесійні відмінності можуть призводити до соціальних конфліктів. Також вказується на те, що об'єднання Православної церкви України й Української греко-католицької церкви в єдину національну церкву могло б сприяти укріпленню української державності та національної ідентичності, надало б додаткового імпульсу для міжнародного визнання української церкви. Таке об'єднання могло б посилити духовний зв'язок між регіонами України, що є важливим у контексті сучасних зовнішніх і внутрішніх викликів.

Національна церква, як символ єдності й історичної тягlosti, може слугувати базисом для створення загальної культурної та політичної платформи. Водночас зазначається, що роль релігійних інституцій у процесах націєтворення та державотворення має бути ретельно продуманою, щоби не загострювати наявні конфесійні розбіжності.

Ключові слова: національна церква, релігійна ідентичність, націєтворення, державотворення, національна ідентичність, конфесійні розбіжності.

Alekseenko Olena,

Postgraduate Student

Kyiv Metropolitan University after Borys Grinchenko

orcid.org/0009-0003-2941-7811

o.alekseienko.asp@kubg.edu.ua

THE IDEA OF A NATIONAL CHURCH AS A KEY ELEMENT OF UKRAINIAN SELF-IDENTIFICATION

The article analyses the role of the national church in Ukrainian society, in particular, its impact on the processes of nation-building and state-building. In the modern Ukrainian context, religion is an important element in the formation

of national identity, which is especially relevant during socio-political transformations and periods of crisis in state institutions. The study focuses on the activities of the Orthodox Church of Ukraine (OCU) and the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC), which contribute to strengthening public trust and social stability. These religious institutions provide Ukrainians with a sense of unity and support in the face of political instability, playing the role of a stable moral authority.

The paper uses a comprehensive approach, including historical analysis, sociological research and content analysis, to reveal the evolution of the perception of religion in Ukrainian society. After gaining independence in 1991, the church began to occupy an important place among social institutions, as due to the weakness of state structures, it became a source of moral support, a symbol of national unity and a reliable support in times of crisis. Sociological surveys show a high level of trust in religious institutions among Ukrainians, which has remained steadily high for more than two decades, while trust in political and legal structures has been steadily declining.

The study also raises the question of the possibility of using the religious factor in public policy. Religion is able to consolidate society around common values, but its use for political purposes requires a cautious approach, as confessional differences can lead to social conflicts. It is also pointed out that the unification of the OCU and the UGCC into a single national church could help strengthen Ukrainian statehood and national identity, providing an additional impetus for international recognition of the Ukrainian church. Such a union could strengthen spiritual ties between the regions of Ukraine, which is important in the context of current external and internal challenges.

The national church, as a symbol of unity and historical continuity, can serve as a basis for creating a common cultural and political platform. At the same time, it is noted that the role of religious institutions in nation- and state-building processes should be carefully considered so as not to exacerbate existing confessional differences.

Key words: national church, religious identity, nation-building, state-building, national identity, confessional differences.

Актуальність дослідження. У сучасному українському контексті релігія відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності в контексті активних соціально-політичних процесів. З початку 1990-х рр., після здобуття незалежності, релігійні інститути, як-от Православна церква України (далі – ПЦУ) і Українська греко-католицька церква (далі – УГКЦ), стали значущими гравцями в суспільному житті, впливали на громадську думку та довіру до них, особливо в умовах політичних криз. У період із 2014 по 2023 р., у контексті російсько-української війни, спостерігається зміна у сприйнятті ролі релігії в суспільному житті. Визначення ролі релігії в націєтворенні та державотворенні в Україні є важливим для розуміння сутності соціальних процесів і тих викликів, з якими стикається наша країна в сучасному світі.

Метою наукової статті є дослідження ролі національної церкви як важливого компонента української самоідентифікації, її впливу на процеси націєтворення та державотворення. Особлива увага приділяється тому, як провідні релігійні спільноти, що претендують на роль національної церкви, зокрема Православна церква України й Українська греко-католицька церква, сприяють формуванню національної ідентичності, зміцненню соціальної стабільності та зростанню громадської довіри в умовах соціально-політичних викликів і криз. У статті також проаналізовано зміни у сприйнятті

релігійних інститутів як опорних елементів національної єдності. Основними аспектами мети є вивчення еволюції релігії, а саме – дослідження ролі релігії в українському суспільстві з моменту здобуття незалежності, з акцентом на період соціально-політичних змін, зокрема під час російсько-української війни.

Методологія дослідження. У статті використовуються декілька методів наукового дослідження, що уможливають аналіз ролі релігії в українському суспільстві. Застосовано історичний метод, що дозволяє вивчити еволюцію взаємозв'язку релігійних і політичних процесів в Україні від часів розпаду Радянського Союзу дотепер. Соціологічний аналіз, зокрема на основі даних опитувань, як-от «Європейське соціальне дослідження», допомагає визначити зміни у сприйнятті релігії й оцінити вплив релігійних інститутів на громадську думку та довіру до них. Аналіз вторинних джерел, зокрема й літератури про історію релігії в Україні, її вплив на національну ідентичність, надає глибше розуміння контексту. Контент-аналіз публікацій у ЗМІ та релігійних матеріалів сприяє виявленню того, як релігійні інститути формують громадську думку під час соціальних і політичних криз. Порівняльний аналіз релігійної ідентичності в Україні й інших пострадянських країнах виявляє загальні тенденції та специфіку в контексті глобальних змін. Ці методи забезпечують комплексний підхід до вивчення

релігії в контексті націєтворення та державотворення в Україні, з урахуванням кількісних і якісних аспектів.

Виклад основного матеріалу. Від другої половини 1980-х рр., коли почався процес лібералізації в Радянському Союзі, релігія поступово почала набирати політичної та соціальної ваги і в Україні. Після здобуття незалежності в 1991 р. церква стала одним із найбільш шанованих інститутів серед населення, що зумовлено історичним контекстом і слабкістю державних інституцій у новоствореній державі.

Цей період вирізняється зростанням довіри до церкви, що посіла важливе місце в суспільному житті. Це можна пояснити кількома чинниками: духовною порожнечою після тривалих років атеїстичної пропаганди; моральним авторитетом церкви, який став важливим на тлі кризи політичних і правових інститутів; падінням довіри до державних інститутів, про що свідчать соціологічні дослідження, зокрема «Європейське соціальне дослідження», згідно з результатами якого у 2009 р. рівень довіри до влади в Україні був одним із найнижчих серед європейських країн (Головаха, 2008, с. 33–45).

В умовах економічних і політичних криз церква для багатьох громадян стала джерелом надії, моральної підтримки та стабільності. Уявний образ церкви як духовної сили, яка не була пов'язана з корумпованими політичними структурами, зробив її одним із найбільш довірених інститутів в Україні. Після 2005 р. рівень довіри до церкви постійно перевищував 50%, тоді як довіра до політико-правових інститутів залишалась на низькому рівні.

Тривалий високий рівень довіри до релігійних інституцій в Україні, що не знижується протягом понад двох десятків років, підкреслює глибші проблеми як у державотворенні, так і у процесі формування національної ідентичності. Така довіра до релігійного інституту вказує на недовіру до державних інституцій, що є характерним для країн, які стикаються зі складнощами в побудові ефективної держави. Щодо України, де політики намагаються збудувати державу за класичною парадигмою «національної держави», процес часто супроводжується конфліктами, неузгодженістю та нестабільністю.

В означених умовах слабкості державних інститутів релігійні інститути, особливо

православного спрямування, поступово стали невід'ємною частиною політичного та соціального життя країни. Релігійні лідери набули політичної ваги, оскільки вони для значної частини вірян утілювали моральний авторитет, що має суспільну довіру, на відміну від корумпованих або малоефективних державних структур. Проте постає питання: чи можна використовувати релігійний чинник як повноцінний інструмент у державотворенні, якщо так, то як саме це може стати частиною національної політики?

Українським політикам досі не вдалося створити згуртовану національну ідентичність, що базувалася б на спільних цінностях та інтересах. Ця проблема частково пояснюється історичними, релігійними та культурними підлогами, які існують в Україні. Глобалізаційні виклики та внутрішні кризи лише посилюють ці проблеми, що призводить до фрагментації національної свідомості.

У цьому контексті релігійний чинник став важливим інструментом, який політики намагаються використовувати для консолідації нації. Церква, особливо в умовах слабких політичних інституцій, може сприяти об'єднанню суспільства навколо спільних духовних і культурних цінностей. Але тут важливо зазначити, що можливості церкви обмежені: вона не може замінити собою державу, хоча й виконує роль морального авторитета. Отже, політика, яка використовує релігію як інструмент націєтворення, повинна бути більш продуманою і не номінальною, а реальною – спрямованою на створення спільного базису цінностей та інтересів (Кочан, 2011, с. 310–320).

З іншого боку, релігія, як елемент національної ідентичності, має свої обмеження. Використання релігійного чинника в політиці може спричинити конфлікти на релігійному або конфесійно-політичному ґрунті, особливо в умовах поліетнічності та багатоконфесійності України. Конфесійні розбіжності (між Українською православною церквою Московського патріархату і ПЦУ, наприклад) також значною мірою зумовлюють політичну нестабільність.

Отже, варто зазначити, що хоча релігійний чинник має значний потенціал у процесах націєтворення та державотворення, однак його використання має бути зваженим, а політика – спрямованою на збереження єдності на основі

спільних інтересів і цінностей, без загострення наявних розбіжностей.

Українські науковці звертають увагу на складність і багатозначність поняття «націєтворення» у в суспільно-політичному дискурсі. Так, Н. Кочан зазначає, що це поняття часто вживається як синонім «державотворення», хоча таке ототожнення є спрощеним і не завжди коректним. На думку дослідниці, це ототожнення виникає через традиційний для української політичної культури есенціалістський підхід до національної держави, який базується на культурницькій, органічній концепції народу. Проте вона вказує на те, що більшість сучасних науковців дотримуються конструктивістських підходів, які розглядають націю не лише в етнічному контексті, але і як громадянсько-політичну спільноту.

Науковиця підкреслює, що націєтворення оперує поняттями спільноти, окреслює демаркацію між «своїми» та «чужими», тоді як державотворення більшою мірою зосереджене на інституціях, населенні та суспільстві загалом. Залежно від підходу до нації, націєтворення може акцентувати або на етнокультурній ідентичності (етнонація), що призводить до поглиблення культурних і релігійних відмінностей, або на громадянсько-політичній лояльності (громадянська нація), де етнічні відмінності відходять на другий план і більше значення мають політичні кордони (Кочан, 2012, с. 169–186).

Варто зазначити, що пошук національної ідентичності є важливою історичною та соціокультурною тенденцією сучасного світу, який увійшов у фазу глобалізації. Відповідно до ідеї С. Гантінгтона, 90-ті рр. ХХ ст. відзначалися глобальним сплеском кризи ідентичності. Це питання турбувало людей в кожній точці світу: хто ми такі? звідки ми? хто не з нами?

Поруч із С. Гантінгтоном концепцію національної ідентичності розробляли такі сучасні західні дослідники, як Е. Гелнер, Е. Гідденс, Ю. Габермас, А. Етціоні, Е. Сміт і К. Хюбнер. Спираючись на реальне розмаїття процесів становлення етносів і націй, вони дослідили методологічні проблеми національної ідентичності в контексті неklasичної раціональності, розглядали її як рефлексію власного становлення та буття нації в єдності з досвідом переживання та розуміння. Зокрема, Ентоні Сміт розробив концепцію етнічних основ національної

ідентичності, зазначав важливість релігійних традицій як об'єднувального чинника нації. Ернест Гелнер звертав увагу на вплив релігії в контексті національної модернізації. Юрген Габермас розглядав релігію як джерело соціальної солідарності, яка може сприяти процесам державотворення (Калакура, 2015).

Націєтворення та державотворення можуть відбуватися окремо, але їхній ідеальний баланс сприяє стабільності національної держави. В умовах такого балансу нація асоціює себе із власною державою, а держава підтримує національну ідентичність, створює міцний фундамент для суспільного розвитку (Anderson, 2001).

Важливим підходом в аналізі проблеми національної ідентичності є есенціалізм, який часто пов'язують з ідеями Йоганна Гердера, який розглядав націю як органічну спільноту, що має свій «дух народу» (Volksggeist). Це поняття описує унікальні риси кожного народу, які проявляються в його мові, звичаях, релігії та мистецтві. Але есенціалістський підхід піддається критиці з боку конструктивістів, які вважають націю «соціальним конструктом», що формується та змінюється під впливом історичних, політичних і економічних чинників. Вони стверджують, що нації не мають постійної «сутності», а є результатом змінних процесів, як-от модернізація, індустріалізація та політична мобілізація.

В українському політичному й інтелектуальному дискурсі есенціалістська парадигма була поширена в ідеологічних течіях, що підкреслювали культурно-історичну унікальність українського народу. Це відобразалося, зокрема, у культурницькому націоналізмі ХІХ ст. та в ідеях Михайла Грушевського про українську націю як історично сформовану спільноту із власною мовою, культурою та традиціями (Грушевський, 1954, с. 173–174).

Консервативний підхід В'ячеслава Липинського до нації та державотворення ґрунтується на кількох ключових ідеях, які протистоять радикально-демократичним або етноцентристським уявленням про національну ідентичність і політичний устрій. В. Липинський, будучи представником українського консерватизму, прагнув створити стабільну національну державу на основі монархічних принципів, сильної ієрархії й інтеграції

всіх соціальних верств, незалежно від їхнього етнічного походження.

В. Липинський стверджував, що держава не повинна ґрунтуватися суто на етнічній або мовній ідентичності. Він уважав, що нація – це політична спільнота, яка об'єднує всіх громадян держави, незалежно від їхнього етнічного походження. Отже, українська нація має бути політичним утворенням, а не тільки культурно-етнічною групою.

Він виступав за ідею монархії як гаранта стабільності та єдності нації. За його задумом, монархічна система найкраще підходить для України, оскільки сильна влада могла б забезпечити національне згуртування та запобігти соціальним конфліктам. У своїй праці «Листи до братів-хліборобів» він обґрунтовував твердження, що саме через монархію можна досягти державного порядку й уникнути анархії та безладдя (Липинський, 1923).

Ідеї В. Липинського можуть бути обмежено корисними для державного будівництва в Україні, однак більш визначальними чинниками для національної ідентичності та цілісності виступають політичні, мовні та культурні основи. Українська титульна нація, з її автохтонними коренями та міцними релігійними традиціями, забезпечує основу націєтворення та культурної стійкості. Усі інші етнічні групи доповнюють цей культурний і релігійний ландшафт, не конфліктують із титульною нацією, а створюють розмаїття, що зміцнює єдність. Отже, в Україні стійкість і розвиток національної ідентичності досягаються через інтеграцію різних культурних впливів на базі політичної ідентичності та культурної самобутності, а не через монархічні інститути.

На наш погляд, в українській науковій думці питання національної ідентичності найбільш повно відображені в Д. Донцова, де національна ідентичність визначається як усвідомлення народом себе як спільноти, що відрізняється від інших, і виступає основою «феномену етнічності». У межах цієї методології розглядаються конкретні форми самовизначення національної ідентичності – «національні почуття», «національні інтереси», «національна ідея», що приводить до субстанціоналізації національної ідентичності, яку пропонується трактувати як своєрідний субстрат (Донцов, 1926).

Націєтворення – це процес, який об'єднує соціальні й етнічні групи в одну націю через

спільну культуру, мову, історію, ідентичність і цінності. Воно формує культурну єдність і національну свідомість, створює усвідомлення спільних цілей і цінностей, які визначають належність до нації. Державотворення, зі свого боку, спрямоване на розбудову інституційної та політичної структури держави, забезпечує функціонування та легітимність владних органів, правову основу та суверенітет.

Під час розгляду релігійного чинника як елементу націєтворення та державотворення необхідно підкреслити, що саме він є одним із центральних об'єктів досліджень українських і зарубіжних науковців. Серед українських дослідників, які вивчали вплив релігії на націєтворення, особливу роль відіграли митрополит Іларіон (Іван Огієнко), який глибоко аналізував культурну та духовну спадщину України, а також Андрей Шептицький, що активно працював над духовним відродженням українського народу.

Отже, дослідження релігійного чинника у процесі націєтворення та державотворення є багатовекторним і охоплює аспекти духовного, культурного та соціально-політичного впливу релігії на формування національної свідомості й ідентичності, що, своєю чергою, є основою для побудови держави.

Виходячи із цього, розглянемо ідею національної церкви, яка полягає в тому, що релігійна організація або конфесія стає невіддільною частиною національної ідентичності та культури окремої країни чи народу. Саме національна церква не лише виконує духовну функцію, але й відіграє важливу роль у соціальному, культурному та політичному житті суспільства. Вона часто вважається духовним символом нації та виразником її історії, традицій і цінностей. Насамперед національна церква виступає як релігійний і духовний аспект національної свідомості, підтримує та зміцнює культурні традиції та символи нації.

Іноді національна церква отримує офіційний статус, коли держава визнає її особливу роль у суспільстві. Національна церква може виконувати об'єднавчу функцію для суспільства, виступати символом єдності нації, особливо під час кризових чи конфліктних періодів.

Зв'язок між національною ідентичністю та церквою в Україні має глибоке історичне, культурне та духовне коріння, яке відіграє

важливу роль у формуванні національної свідомості українців.

Релігія не лише відіграє вагомий роль у внутрішній політиці та процесах державотворення, але й впливає на зовнішню політику держави, визначає її відносини з іншими країнами, особливо з тими, де домінують інші релігії. Історично релігія використовувалася для виправдання міжнародних дій, як-от війни чи альянсів (наприклад, хрестові походи в середньовіччі або підтримка союзників зі схожими релігійними переконаннями). У сучасному контексті питання автокефалії ПЦУ є не лише релігійним, але й політичним чинником, що суттєво впливає на процеси державотворення України. Це питання теж стосується національної ідентичності, зміцнення політичної незалежності від Росії та позиціонування України на міжнародній арені, оскільки воно впливає на відносини з іншими православними церквами та країнами.

Протягом 2014–2020 рр. в Україні спостерігалася зміна у сприйнятті ролі релігії в суспільному житті. Хоча значна частина громадян продовжує вбачати в релігії важливий моральний і культурний інститут, дані соціологічних опитувань показують тенденцію до зниження позитивних оцінок її впливу на моральність, духовність і національну самосвідомість.

У 2014 р. 79% респондентів уважали, що релігія сприяє підвищенню моральності та духовності. До 2019 р. цей показник знизився до 67%, а у 2020 р. – до 68% (Разумков Центр, 2023).

Роль релігії як засобу відродження національної самосвідомості та культури також зменшилася: у 2014 р. це підтримували 69%, але до 2019–2020 рр. цей показник впав до приблизно 58–59%.

Попри загальне зниження позитивних оцінок, збільшилась кількість тих, хто вважає релігію елементом політичного життя. Підтримка цієї тези зросла із 34% у 2014 р. до 48% у 2019 р., а у 2020 р. становила 46%. Це може вказувати на те, що релігія почала розглядатися більшою мірою як інструмент впливу в політичних процесах, особливо в умовах глобальних викликів і трансформацій, у яких перебуває українське суспільство після 2014 р.

Тенденції в релігійній ідентичності в Україні протягом 2021–2023 рр. підкреслюють значні

зміни, на які вплинули соціальний і геополітичний клімат, особливо після повномасштабного вторгнення Росії у 2022 р.

Спостерігається зростання самоідентифікації за релігійним складником: у 2022 р. після повномасштабного вторгнення Росії відбулося помітне збільшення кількості людей, які ідентифікують себе як релігійні, яке зросло із 68% наприкінці 2021 р. до 74% у листопаді 2022 р. Це відобразило підвищену роль віри як джерела підтримки та єдності під час війни.

Спад рівня релігійності у 2023 р. може вказувати на нормалізацію релігійної ідентифікації після її початкового сплеску під час війни.

Вікові та регіональні відмінності: молодші люди (18–24 роки) рідше ідентифікували себе як релігійні (55%) порівняно зі старшими віковими групами, де релігійна ідентифікація коливалася від 65 до 78%. Також існували значні регіональні відмінності: у західних регіонах найвищий відсоток релігійних людей (75%) і найбільша приналежність до конкретних релігійних громад, особливо в сільських місцевостях.

Довіра до релігійних спільнот, хоча й залишається значною, знизилася з піку у 2010 р. (72,5%) до 59% у 2023 р. Найвищі рівні довіри спостерігаються в західних (72%) і південних (69%) регіонах, тоді як у східному регіоні найнижчий рівень довіри, де лише 47% респондентів висловлюють упевненість у релігійних інституціях (Разумков Центр, 2024).

Ці дані ілюструють вплив таких чинників, як вік, місце розташування та зовнішні події, як-от війна, на релігійні настрої в Україні, відображають складні стосунки між релігією та національною ідентичністю в часи кризи.

Зміни у сприйнятті релігії відображають комплексність її ролі в українському суспільстві: релігія, з одного боку, залишається важливим культурним і духовним чинником, а з іншого – усе частіше пов'язується з політичними процесами, що може спричинити різні реакції серед населення.

Незважаючи на загальний позитивний імідж релігії в Україні, опитування показують, що деякі негативні оцінки також починають зростати. Більшість респондентів зазвичай не підтримують негативні судження про релігію.

Російська православна церква (далі – РПЦ) через Українську православну церкву Московського патріархату (далі – УПЦ МП)

продовжувала деструктивно впливати на українську релігійну сферу і після проголошення незалежності. Надання Томосу про автокефалію ПЦУ Константинопольським патріархом Варфоломієм у 2019 р. стало важливим кроком до утвердження української національної та релігійної самобутності. Це допомогло багатьом українцям відчутти належність до незалежної національної церкви, нарешті звільненої від російського впливу.

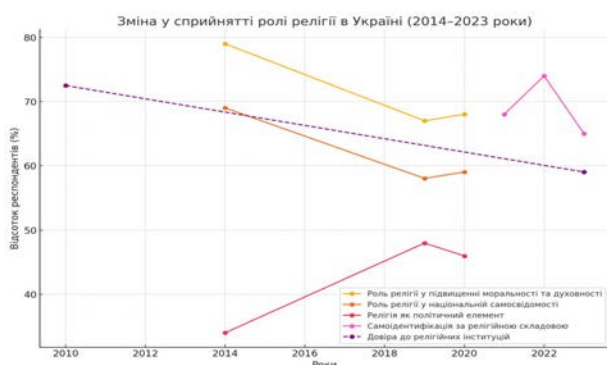

Рис. 1. Графік, що ілюструє зміни у сприйнятті ролі релігії в Україні протягом 2014–2023 рр. за кількома ключовими показниками:

- 1. Роль релігії в підвищенні моральності та духовності – зменшення від 79% у 2014 р. до 68% у 2020 р.**
- 2. Роль релігії в національній самосвідомості – зменшення від 69% у 2014 р. до 58–59% у 2019–2020 рр.**
- 3. Релігія як політичний елемент – зростання із 34% у 2014 р. до 48% у 2019 р., з невеликим спадом до 46% у 2020 р.**
- 4. Самоідентифікація за релігійним складником – зростання із 68% наприкінці 2021 р. до 74% у листопаді 2022 р., з подальшим зниженням до 65% у 2023 р.**
- 5. Довіра до релігійних інституцій – зниження з піку (72,5%) у 2010 р. до 59% у 2023 р.**

Рішення про автокефалію ПЦУ мало не лише релігійне, а й політичне значення, оскільки воно відображало прагнення України до політичної та культурної відокремленості від Росії. Московський патріархат довгий час був не лише релігійним, але й ідеологічним інструментом впливу Кремля. Після Революції гідності та початку російсько-української війни у 2014 р. багато українців почали сприймати УПЦ МП як інституцію, що сприяє російському

впливу в Україні. Тому автокефалія стала одним із символів боротьби за суверенітет і незалежність.

УПЦ МП всіляко підкреслювала національну ідентичність, яка мала велике значення для підтримки української національної свідомості, особливо в період польської та російської імперської влади, коли українська мова та культура зазнавали утисків. Церква була тим інститутом, що зберігав національні традиції, мову та духовність українців.

У західних регіонах України Українська греко-католицька церква відіграла важливу роль. Вона часто ставала центром національного життя й опору колоніальним впливам сусідніх країн. УГКЦ також активно підтримувала національну свідомість українців, зокрема через просвітницьку діяльність і збереження української мови в богослужінні (Химка, 1993, с. 73–108).

Греко-католицька церква, яка протягом століть зберігає українську мову, традиції та звичаї, безумовно, має потенціал у зміцненні національної ідентичності. Однак її вплив на загальнонаціональному рівні обмежується тим, що більшість українців традиційно асоціюють себе із православним культурним простором. Щодо протестантських церков, то, незважаючи на високий рівень посвяти служінню та дотримання моральних принципів, вони не надають особливого значення мовному питанню, а обрядовість, яка має велике значення для української культури, у них значно менш виражена.

Отже, окрема церква самостійно навряд чи здатна об'єднати націю. Проте Православна, Греко-католицька і Протестантська церкви, кожна по-своєму, роблять вагомий внесок у націєтворчі процеси. Відомі українські релігієзнавці пропонують різні підходи до вирішення цього питання, беручи до уваги специфіку українського суспільства.

На важливості релігійного чинника у процесах націєтворення наголошують провідні українські релігієзнавці. Зокрема, А. Колодний акцентує увагу на тому, що релігійна духовність українців є універсальним феноменом, що не тільки підтримує народ у релігійному аспекті, але й забезпечує буттєву, моральну й естетичну основи. Відсутність власної держави протягом тривалого часу змусила церкву виконувати роль етноконсолідатора, взяти на себе функції,

що виходять за межі релігійних, – інтеграцію етносу, збереження звичаїв і консолідацію народу. Вона стала для українців світоглядною системою, етичним орієнтиром, правовим регулятором, а також впливовим елементом у господарській і політичній сферах. Особливе значення релігійної духовності зростає нині, коли питання внутрішнього світу людини часто залишаються без належної уваги (Колодний, 2015, с. 222–243).

А. Колодний аналізує роль національної церкви у зміцненні української ідентичності та розглядає вплив історичних і політичних чинників на функціонування церкви як інституту, що підтримує національну самосвідомість. Особлива увага приділяється політичному значенню церкви в умовах протистояння з Росією, де українські православні та греко-католицькі церкви виступають на захист суверенітету та національної єдності.

Він наголошує, що національна церква, зберігаючи мову та культурні традиції, виконує важливу роль у суспільній згуртованості та моральній підтримці українців, не будучи водночас державною (Колодний, 2002, с. 21–26).

Л. Филипович під час круглого столу у Відкритому православному університеті святої Софії-Премудрості 1 липня 2016 р. зазначила: «Українська дійсність показала унікальне об'єднання на Майдані, яке важко уявити в сучасній Європі. Важливо розуміти, що відродження православ'я самими православними силами неможливе. У цьому процесі значну роль відіграють й інші церкви, зокрема Греко-католицька, яка має досвід участі в європейських процесах і механізми подолання розділеності, а також протестантські церкви. Майдан став спробою створити модель громадянської церкви, яка об'єднала спільні цінності,

зберігаючи конфесійні особливості» (Филипович, 2016, с. 47–52)

П. Яроцький наголошує на тому, що релігія виконувала не тільки духовну, але й націєтворчу функцію, відіграла ключову роль у формуванні етноконфесійної ідентичності українців (Яроцький, 2017, с. 17–32).

Ці тези підтримують ідею національної церкви як основного елементу української самоідентифікації, оскільки незалежна церква слугує символом єдності та збереження культурної та релігійної спадщини, відокремленої від чужоземного впливу.

Висновки. Об'єднання Православної церкви України й Української греко-католицької церкви в єдину національну Східну церкву є потенційним шляхом до формування потужної української релігійної структури, здатної значно посилити національну єдність і сприяти міжнародному визнанню української церкви. Попри відмінності, спільна історична основа Київської Традиції надає міцну основу для консолідації цих церков, що активно підтримують національну ідентичність.

Співпраця між ПЦУ й УГКЦ має позитивний вплив на процеси націєтворення та сприяє зміцненню державної незалежності України. У нинішніх умовах російсько-української війни, коли національна та релігійна самоідентифікація зазнають впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, релігійні інститути відіграють вирішальну роль у формуванні соціальної довіри та суспільної згуртованості.

Дослідження, засноване на соціологічному та контент-аналізі, підтверджує значущість релігійних інститутів у підтримці національної самосвідомості українців і підкреслює необхідність подальшого вивчення релігійного чинника як елементу національної безпеки.

Список використаних джерел:

Religiosity, trust in the Church, confessional affiliation and inter-church relations in Ukrainian society (November, 2023). URL: <https://razumkov.org.ua/en/news/religiosity-trust-in-the-church-confessional-affiliation-and-inter-church-relations-in-ukrainian-society-november-2023>.

Андерсон, Б. (2020). Уявлені спільноти: Роздуми про походження та поширення націоналізму. У читанці *The New Social Theory Reader*. С. 282–288. Routledge.

Андрєєва, О. (2009). Перспектива конструктивістської парадигми націєтворення в Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса Національної академії наук України*, Вип. 43, С. 322–329. Відновлено з https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/andrieieva_perspektyva.pdf.

Боровик, М. (2020). Хто створив «радянські нації»? (теоретико-історіографічні нотатки). *Український історичний журнал*, № 2, С. 169–186. <https://doi.org/10.15407/uhj2020.02.169>.

Василенко, В., Голубчик, Г. (2023). Конструктивістська теорія націєтворення: український аспект. *Науково-теоретичний альманах «Грані»*. Вип. 26 (6). С. 71–78.

Головаха, Є. (2008). Терни на шляху євроінтеграції українського суспільства. *Вісник Національної академії наук України*. № 10. С. 33–45. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/3295>.

Грушевський, М. (1954). *Історія України-Руси*. Т. I : До початку XI віку, 3-є вид., 173–174, прим. 6.

Донцов, Д. (1926). Націоналізм. URL: [http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%94%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%9E%D0%92%201%20%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC%20\(1926\)%20215%D1%81.pdf](http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%94%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%9E%D0%92%201%20%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC%20(1926)%20215%D1%81.pdf).

Лларіон, М. (1982). *Українська церква. Нариси з історії української православної церкви* (у 2 т.). 2-е попр. і доп. вид. / за ред. прот. Ст. Ярмуся. Вінніпег. 366 с.

Калакура, Я., Рафальський, О., Юрій, М. (2015). *Українська культура: цивілізаційний вимір*. Київ : ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 496 с.

Касьянов, Г. (1999). *Теорії нації та націоналізму*. (Монографія). Київ. 352 с.

Колодний, А. (2002). Національна церква як вияв національної ідентичності: український контекст. *Релігійна свобода*. № 6. С. 21–26. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001019367>.

Колодний, А. (2015). Майдан як осереддя Української громадянської релігії. *Українське релігієзнавство*. Вип. 74–75. С. 222–243. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000813651>.

Кочан, Н. (2011). Державотворення і релігійний чинник: український досвід. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса Національної академії наук України*. № 5. С. 310–320. URL: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/kochan_derjavotvorennia.pdf.

Кочан, Н. (2012). Дилема сучасного українського націєтворення: деякі теоретико-методологічні аспекти проблеми. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса Національної академії наук України*. Спеціальний випуск (2012). С. 169–186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/kochan_dylema.pdf.

Липинський, В. (1954). Листи до братів-хліборобів: про ідею і організацію українського монархізму: писані 1919–1926 р. С. 471.

Ломачинська, І., Алексєнко, О. (2023). Релігійна ідентичність як засіб маніпулювання в конспіраційних війнах сучасності. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 43. С. 53–58. <https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.9>.

Оцінки громадянами соціально-економічної ситуації та соціально-економічної політики влади, соціальне самопочуття громадян (вересень 2024 р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-gromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialne-samopochuttia-gromadian-veresen-2024r>.

Паславський, І. (1994). *Між Сходом і Заходом. Нариси з культурно-політичної історії Української Церкви*. Львів. 144 с.

Сміт, Е. (1994). *Національна ідентичність*. Київ. 224 с.

Филипович, Л. (2016). Релігійні ідентичності в Україні: постановка проблеми. *Українське релігієзнавство*. Вип. 80. С. 47–52.

Химка, І. (1993). Греко-католицька церква і українське національне відродження у Галичині 1772–1918. Львів, С. 73–108.

Яроцький, П. (2017). Реформація: європейська домінанта і українська ідентичність протестантизму. *Релігія та соціум*. № 2. С. 17–32.

References:

Religiosity, trust in the Church, confessional affiliation and inter-church relations in Ukrainian society (November, 2023). Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/en/news/religiosity-trust-in-the-church-confessional-affiliation-and-inter-church-relations-in-ukrainian-society-november-2023>.

Anderson, B. (2020). Uivleni spilnoty: Rozdumy pro pokhodzhennia ta poshyrennia natsionalizmu [Imagined communities: Reflections on the origins and spread of nationalism]. In *The New Social Theory Reader*. Pp. 282–288. Routledge. [in Ukrainian].

Andreeva, O. (2009). Perspektyva konstruktivistickoi paradyhmy natsiievorennia v Ukraini [Prospects of the constructivist paradigm of nation-building in Ukraine]. *Scientific Notes of I.F. Kuras Institute of Political and Economic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, Vol. 43, Pp. 322–329. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/andrieieva_perspektyva.pdf (access date 10.11.2024) [in Ukrainian].

Borovyk, M. (2020). Khto stvoriv “radianski natsii”? (teoretyko-istoriografichni notatky) [Who Created the “Soviet Nations”? (Theoretical and Historiographical Notes)]. *Ukrainian Historical Journal*, №. 2, pp. 169–186. <https://doi.org/10.15407/uhj2020.02.169> [in Ukrainian].

Vasylenko, V., Holubchuk, H. (2023). Konstruktyvistska teoriia natsiivtorennia: ukrainskyi aspekt [Constructivist theory of nation-building: the Ukrainian aspect]. *Scientific and theoretical almanac Grani*. Issue 26 (6), pp. 71–78 [in Ukrainian].

Holovakha, E. (2008). Terny na shliakhu yevrointehratsii ukrainskoho suspilstva [Thorns on the way to European integration of Ukrainian society]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*. № 10, pp. 33–45. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/3295> (access date 10.11.2024) [in Ukrainian].

Hrushevsky, M. (1954). *Istoriia Ukrainy-Rusy*. T. I: “Do pochatku XI viku” [The History of Ukraine-Rus’ (New York: Knigospilka Publishing Company, 1954), vol: “To the beginning of the XI century”], 3rd ed. Pp.173–174, note 6 [in Ukrainian].

Dontsov, D. (1926). Nationalism. Izdatel'stvo. New Life. Retrieved from: [http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%94%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%9E%D0%92%201%20%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC%20\(1926\)%20215%D1%81.pdf](http://kyiv-heritage-guide.com/sites/default/files/%D0%94%D0%9E%D0%9D%D0%A6%D0%9E%D0%92%201%20%D0%9D%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%BC%20(1926)%20215%D1%81.pdf) (access date 10.11.2024) [in Ukrainian].

Ilarion, M. (1982). *Ukrainska tserkva. Narysy z istorii ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy (u 2-kh tomakh)* [The Ukrainian Church. Essays on the history of the Ukrainian Orthodox Church (in 2 volumes)]. 2nd ed. Winnipeg: Publication of the Consistory of the UGP Church in Canada. 366 p. [in Canada].

Kalakura, Y., Rafalsky, O., Yuriy, M. (2015). *Ukrainska kultura: tsyvilizatsiinyi vymir*. [Ukrainian culture: civilisational dimension]. iPiEND im. I.F. Kurasa. 496 p. [in Ukrainian].

Kasyanov, G. (1999). *Teorii natsii ta natsionalizmu* [Theories of the nation and nationalism] (Monograph). Kyiv: Lybid. 352 p. [in Ukrainian].

Kolodnyi, A. (2002). Natsionalna tserkva yak vyivav natsionalnoi identychnosti: ukrainskyi kontekst [National church as a manifestation of national identity: the Ukrainian context]. *Religious freedom*. № 6. Pp. 21–26. Retrieved from: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001019367> (access date 11.11.2024) [in Ukrainian].

Kolodnyi, A. (2015). Maidan yak osereddia Ukrainskoi hromadianskoi relihii [Maidan as a centre of Ukrainian civil religion]. *Ukrainian Religious Studies*. Issues 74–75. Pp. 222–243. Retrieved from: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0000813651>.

Kochan, N. (2011). Derzhavotvorennia i relihiinyi chynnyk: ukrainskyi dosvid [State-building and the religious factor: the Ukrainian experience]. *Scientific Notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine*, № 5. Pp. 310–320. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wpcontent/uploads/2018/07/kochan_dergavotvorennia.pdf (access date 11.11.2024) [in Ukrainian].

Kochan, N. (2012). Dylema suchasnoho ukrainskoho natsiivtorennia: deiaki teoretyko-metodolohichni aspekty problemy [The Dilemma of Modern Ukrainian Nation-Building: Some Theoretical and Methodological Aspects of the Problem]. *Scientific Notes of the Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. Special issue* (2012). Pp. 169–186. Retrieved from: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/kochan_dylema.pdf (access date 11.11.2024) [in Ukrainian].

Lypynskyi, V. (1954). *Lysty do brativ-khliborobiv: pro ideiu i organizatsiiu ukrainskoho monarkhizmu: pysani 1919–1926 r.* [Letters to the Brothers Farmers: on the idea and organisation of Ukrainian monarchism: written in 1919–1926]. 471p. [in Austria].

Lomachynska, I., Alekseenko, O. (2023). Relihiina identychnist yak zasib manipuliuvannia v konstsiientalnykh viinakh suchasnosti [Religious identity as a means of manipulation in the wars of conscience of our time]. *Actual problems of philosophy and sociology*. 43. Pp. 53–58. <https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.9>.

Otsinky hromadianamy sotsialno-ekonomichnoi sytuatsii ta sotsialno-ekonomichnoi polityky vlady, sotsialne samopochuttia hromadian (veresen 2024 r.) [Citizens' assessments of the socio-economic situation and socio-economic policy of the authorities, social well-being of citizens (September 2024)]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinky-gromadianamy-sotsialnoekonomichnoi-sytuatsii-ta-sotsialnoekonomichnoi-polityky-vlady-sotsialne-samopochuttia-gromadian-veresen-2024r>.

Paslavsky, I. (1994). *Mizh Skhodom i Zakhodom. Narysy z kulturno-politychnoi istorii Ukrainskoi Tserkvy* [Between East and West. Essays on the cultural and political history of the Ukrainian Church]. Lviv. 1994. 144 p. [in Ukrainian].

Smith, E. (1994). *Natsionalna identychnist* [National identity]. K. Fundamentals, 224 p. [in Ukrainian].

Filipovych, L. (2016). Relihiini identychnosti v Ukraini: postanovka problemy [Religious identities in Ukraine: problem statement]. *Ukrainian Religious Studies*. Issue 80. Pp. 47–52 (access date 11.11.2024) [in Ukrainian].

Khymka, I. (1993). *Hreko-Katolytska Tserkva i ukrainske natsionalne vidrozhennia u Halychyni 1772–1918* [The Greek Catholic Church and the Ukrainian National Revival in Galicia 1772–1918]. *Kovcheg*. Lviv, Pp. 73–108 (access date 11.11.2024) [in Ukrainian].

Yarotskyi, P. (2017). Reformatsiia: yevropeiska dominanta i ukrainska identychnist protestantyzmu [Reformation: European dominance and Ukrainian identity of Protestantism]. *Religion and Society*, № 2, pp. 17–32 (access date 11.11.2024) [in Ukrainian].